

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNALI

ISSN 3060-5059

VOL.3 № 4

2026

O'ZGA OLAMGA OID MOTIVLAR

Doniyorova Zebo Abdujabborovna

Toshkent amaliy fanlar universiteti, magistr

Annotatsiya

Ushbu maqolada O'zbek xalq afsonalarida "o'zga olam" motivlari, evrilish va ko'zdan g'oyib bo'lish motivlari tahlil qilinadi. Afsonalarda tasvirlangan bu motivlar qadimiy insonning dunyoqarashi, diniy-mifologik tushunchalari va ma'naviy izlanishlari bilan chambarchas bog'liqdir. Tadqiqotda afsonalardagi syujetiy va badiiy vositalar, shuningdek, toponimik afsonalardagi ramziy ma'no yoritilgan. Maqola folklor, antropologiya va etnologiya nuqtai nazaridan yozilgan bo'lib, o'zbek xalqining dunyoqarashi va ma'naviy merosini o'rganishga hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: O'zga olam, evrilish, ko'zdan g'oyib bo'lish, afsona, folklor, ramziy obraz, toponimik moti.

МОТИВЫ ДРУГОГО МИРА

Дониёрова Зебо Абдуjabборовна

Ташкентский университет прикладных наук, магистр

Аннотация

В данной статье анализируются мотивы «другого мира», превращения и исчезновения персонажей в узбекских народных сказках. Эти мотивы тесно связаны с древним мировоззрением человека, религиозно-мифологическими представлениями и духовными поисками. В исследовании рассматриваются сюжетные и художественные средства, а также символическое значение топонимических сказок. Статья написана с точки зрения фольклора, антропологии и этнологии и вносит вклад в изучение мировоззрения и духовного наследия узбекского народа.

Ключевые слова:

Другой мир, превращение, исчезновение, сказка, фольклор, символический образ, топонимический мотив.

MOTIFS OF THE OTHERWORLD

Doniyorova Zebo Abdujabborovna

Tashkent University of Applied Sciences, Master's student

Abstract

This article analyzes the motifs of the "otherworld," transformation, and disappearance in Uzbek folk legends. These motifs are closely related to ancient human worldviews, religious and mythological concepts, and spiritual quests. The study examines narrative and artistic devices, as well as the symbolic meaning of toponymic legends. Written from the perspective of folklore, anthropology, and ethnology, the article contributes to understanding the worldview and spiritual heritage of the Uzbek people.

Keywords: Otherworld, transformation, disappearance, legend, folklore, symbolic image, toponymic motif.

Afsonalarda tasvirlangan "o'zga olam" motivlari qadimiy insonning borliq haqidagi tushunchalari, diniy-mifologik qarashlari va dunyoqarashi bilan bevosita bog'liqdir. Yerosti olami, osmonga ko'tarilish, sehrli va sirli olamlar kabi motivlar arxetipik tasavvurlar asosida shakllangan bo'lib, insonning ma'naviy va ruhiy izlanishlarini, o'zini koinot bilan uyg'unlashtirish intilishlarini ifodalaydi. Bu motivlar nafaqat qahramonlarning shaxsiy tajribalari orqali, balki xalqning umumiy dunyoqarashi, axloqiy qadriyatlari va diniy tushunchalarining

badiiy ifodasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Afsonadagi motivlar ko‘pincha ma’lum estetik vazifani bajaradi. Ular voqea tafsilotlarini boyitadi, qahramonlarning xarakterini ochib beradi va voqelikning asosiy mazmunini yanada aniqroq ifodalaydi. Afsonalardagi obrazlar an’anaviyligi, takrorlanuvchanligi va xalq xotirasida mustahkam joy egallashi bilan ajralib turadi. Afsonalardagi an’anaviy motivlar real hayot va tabiat haqiqatlariga asoslangan bo‘lsa-da, ko‘pincha uydirma va fantastik elementlar bilan boyitiladi. Shu tarzda qahramonning epik harakati, qiyinchiliklardan o‘tishi va ruhiy o‘sishi afsonaviy motivlarning badiiy qurilishini shakllantiradi. Bu motivlar qahramonning ma’naviy-axloqiy o‘sishiga, insoniylik va ezgulik g‘oyalarining yuksalishiga xizmat qiladi.

Afsonalardagi an’anaviy motivlar badiiy vazifalariga ko‘ra turlicha tasniflanadi:

1. **Tabiat kultiga oid motivlar.** Afsonalarda tabiatning turli unsurlariga sig‘inish an‘analari aks etadi. Masalan, suv, olov, daraxt, qush va hayvonlar motivlari badiiy obrazlar bilan boyitiladi. Odamning daraxtga yoki qushga aylanishi, shuningdek, hayvon shakliga kirishi kabi motivlar ko‘p uchraydi. Bular inson va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlik hamda tabiat kuchlariga hurmat ramzi sifatida talqin qilinadi.
2. **G‘aroyib otga ega bo‘lish motivi.** Afsonalarda qahramonning o‘ziga xos, noodatiy kuchlarga ega otga ega bo‘lishi uning qudrat manbai sifatida ko‘rsatiladi. Masalan, “Hazorasp” va “Duldul o‘tlagan” afsonalarida g‘aroyib ot qahramonga qiyinchiliklarni yengishda yordam beradi, uni himoya qiladi va jasoratini oshiradi.
3. **Demonologik personajlarning o‘zaro munosabatlari.** Afsonalarda demonologik qahramonlar orasidagi sevgi va dushmanlik, ya’ni “Pari va dev” afsonasida tasvirlanganidek, ularning o‘zaro aloqalari hayot va o‘lim, yaxshilik va yomonlik o‘rtasidagi kurashni ramziy ifodalaydi.
4. **Ma’naviy sinov va poklanish motivi.** Ko‘plab afsonalarda qahramonlar turli sinovlardan o‘tadi. Bu sinovlar ularning ma’naviy o‘sishiga, poklanishiga xizmat qiladi. Qahramonlar qiyinchiliklarni yengib, o‘zining kuch-qudratini, fidoyiligini va sabr-toqatini ko‘rsatadi.
5. **Qudratli kuchlar bilan yordam motivi.** Afsonalarda qahramonlarga yordam beruvchi qudratli kuchlar — masalan, Xizr yoki boshqa ruhiy mavjudotlar — qiyin vaziyatlarda insonlarga madadkor bo‘lishi ko‘rsatiladi. Bu motiv xalq ma’naviyatida ilohiy yordam va rahmatga ishonchni ifodalaydi.
6. **Evrilish motivi.** Afsonalarda qahramonning bir qiyofadan boshqa qiyofaga aylanishi, ya’ni evrilishi alohida o‘rin tutadi. Evrilish afsona syujetining markaziy motivlaridan biri bo‘lib, qadimiy dunyoqarash, axloqiy tushunchalar va estetik didni aks ettiradi [1; 48–51-b.]. Evrilish ikki asosiy sabab bilan yuz beradi.

Qarg‘ish motivi orqali yuz beradigan evrilishlarda qahramon jamiyatning axloqiy me’yorlarini buzgani uchun jazoga tortiladi. Masalan, o‘z birodarlari bilan urushib, adolatni buzgan qahramon tepalikka, toshga yoki boshqa bir jonsiz shaklga aylanadi. Qarg‘ish orqali afsona ezgu g‘oyani mustahkamlaydi: “Yaxshilik qil, yomonlikdan tiyil”.

Afsonalarda epik qahramonning evrilishiga faqat magik so‘z emas, ba’zan tilsimli predmetlar ham asos bo‘lishi tasvirlanadi. Masalan, “Ajdarhoga aylangan bolalar” afsonasi syujetida sehrli pichoq obrazi alohida o‘rin tutadi va u evrilishning yetakchi vositasi sifatida tasvirlanadi [2; 48-b.].

Evrilish motivi orqali xalq og‘zaki ijodida sehrli realizm elementlari, inson va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlik, shuningdek, qahramonning niyat va harakatlari orqali taqdirini o‘zgartira olish g‘oyasi badiiy tarzda ifodalanadi. Bu motiv afsonalarda nafaqat syujet vositasi, balki xalq dunyoqarashi, qadriyatlar va urf-odatlarini aks ettiruvchi poetik vosita sifatida ham xizmat qiladi.

7. **Ko‘zdan g‘oyib bo‘lish motivi.** Bu motiv o‘zbek afsonalarida muqaddaslik, ilohiy kuch, avliyolar sha’nini ulug‘lash, g‘ayritabiiy hodisalarni tushuntirishga xizmat qiladi. Masalan, “Hazrat Dovud g‘ori”, “Mahmud Torobiy”, “Qizbibi”, “Xo‘ja Abdurahmon ota” kabi afsonalarda qahramonlar bir lahzada g‘oyib bo‘lib, bu hodisa ularning ilohiy quvvat egasi ekanligini

ko'rsatadi. Shu tarzda ko'zdan g'oyib bo'lish motivi afsonalarning muqaddas makon yaratish funksiyasini ham bajaradi.

Afsonalardagi suv kultiga oid motivlar ham alohida o'rin tutadi. Suv qadimdan homiy, najotkor, mo'jizaviy manba sifatida talqin qilingan. Xalqimiz suvni faqat jismoniy ehtiyoj emas, balki ruhan poklovchi, barakali, ilohiy ne'mat deb bilgan. Shuning uchun suv bilan bog'liq rivoyatlar, afsonalar va urf-odatlar shakllangan. "Obi hayot", "mangu hayot suvi" kabi ramzlar xalqning abadiylikka intilishi va ruhiy poklanish ehtiyojini ifodalaydi. Suvning oqishi, tiniqligi yoki loyqalanishi orqali hayot va o'lim, baraka va falokat ramzlari badiiy tarzda tasvirlangan.

"Minorai Kalonning qurilishi" afsonasida qadim Buxoro zaminida, ilm-u ma'rifat gullab-yashnagan, yirik donishmandlar, shayxlar yetishib chiqqan bir zamonda Muhammad Arslonxon ismli amir hukm surardi. U adolatli, donishmand podsho bo'lishga intilardi, ammo ba'zan g'urur va jahli uning ko'zini ko'r qilardi.

Shu yillarda Buxoroda Fayziy avliyo nomi bilan mashhur bo'lgan ulug' zot yashar edi. U nafaqat din ilmlarida, balki hikmat va bashoratda ham benazir edi. Xalq uni ardoqlab, ko'pchilik muammolari bilan aynan unga murojaat qilar, hatto amirning o'zi ham muhim masalalarda Fayziy avliyodan maslahat so'rardi.

Bir kuni Muhammad Arslonxon va Fayziy avliyo orasida bir og'ir, qaltis masala yuzasidan munozara yuzaga keladi. Bahs chuqurlashgan sari Fayziy avliyo o'z donishmandligi, sabr-toqati va bilimining kuchi bilan munozarada ustun keladi. Bu hol amirning g'ururiga juda og'ir botadi. U o'zining qudratli hukmdor ekanini unutmay, chuqur nafrat bilan qilichini yalang'ochlaydi va ochiqchasiga Fayziy avliyoga tahdid qiladi.

Shunda avliyo:

— Ey podshoh, haqiqat og'riqli bo'lsa-da, u doimo g'alaba qiladi. Mening jonim sizga omonat bo'lsin, ammo haqiqatni bo'g'ish mumkin emas, — deydi.

Ammo bu hikmatli so'zlar amirning yuragidagi g'azabni sovita olmaydi. U ko'zini qonga to'ldirib, qilich bilan Fayziy avliyoning boshini tanasidan judo qiladi. Hamma yurakni ezgan bu mudhish hodisaga guvoh bo'ladi.

Ammo ajablanarlisi shundaki, Fayziy avliyoning tanasi yiqilgan joyida qoladi, bosh esa dumalab ketaveradi... ketaveradi... To bir chuqur joyga borib tushadi va ko'zdan g'oyib bo'ladi. Xuddi o'sha vaqtda yer ostidan g'aroyib bir tovush keladi, bu Fayziy avliyoning muborak boshidan chiqqandek edi:

— Ey odamlar! Meni begunoh o'ldirdilar. Xudoning g'azabi bu zolimni albatta topgay. Ammo mening boshim, muborak boshim yer ostida yo'q bo'lib ketmasin. U oyoq osti bo'lmasligi kerak. Shu sabab, boshim uzra shunday ulug' bino quringlarki, u yer yuzida haqiqatni eslatuvchi, adolat ramziga aylangan yodgor bo'lsin. U bino dunyo turguncha tursin!

Bu mo'jizaviy tovushdan keyin butun Buxoro larzaga keladi. Odamlar bir-birlariga bu g'ayritabiiy hodisani aytib yuradilar. Oradan vaqt o'tmay, amir Muhammad Arslonxon boshidan kechirgan bu og'ir gunohini tushunib yetadi. U xatolari oldida tiz cho'kadi, kechirim so'raydi. Bu jinoyatini yuvish uchun o'sha bosh g'oyib bo'lgan chuqur joy ustiga yodgorlik bino qildiradi.

Shu tariqa Minorai Kalon — "Buyuk minora" qad rostlaydi. U qadar baland va ulug' bino bo'ladi, uzoq-yaqin viloyatlardan kelgan sayohatchilar, olimlar, mehmonlar uni ko'rib hayratga tushadi. Bu minora yillar o'tgani sari nafaqat me'moriy go'zalligi, balki zamondoshlar esida qolgan mazmuni, tarixiy sabog'i bilan ham qadrlanadi. Minora zamonlar o'tib, Buxoro shahrining ramziga aylanadi. Unda faqat me'moriy yodgorlik emas, balki insoniylik, haqiqat, fidoyilik va donishmandlik ruhi mujassam bo'ladi. Fayziy avliyo esa o'zining jasorati, sabr-toqati va haqiqatparastligi bilan tarixda abadiy iz qoldiradi. Chuqurlikdan chiqqan tovushni hamma odam eshitibdi. Bu gap Arslonxonga ham yetkazilibdi. Arslonxon Fayziy avliyoning qarg'ishidan qo'rqib, o'z gunohini yuvish uchun uning boshi uzra baland minora qurdiribdi [3; 67–68-b.].

O'zbek xalq og'zaki ijodida keng tarqalgan afsonaviy hikoyalar ichida "Minorai Kalonning qurilishi" haqidagi rivoyat o'zining falsafiy va mifologik qatlamlari bilan alohida

ajralib turadi. Ushbu afsonada nafaqat tarixiy shaxs — Muhammad Arslonxon va Fayziy avliyo obrazlari, balki xalq ongida shakllangan olam tuzilishi, o'lim va narigi dunyo haqidagi tasavvurlar chuqur ifodasini topgan.

Afsonadagi kesilgan boshning yumalab ketib, chuqurga — g'oyib bo'lib ketishi motivi oddiy tasodifiy detal emas, balki xalq mifologiyasida o'z o'rniga ega bo'lgan timsoldir. Xalqimizning qadimiy kosmogonik qarashlariga ko'ra, olam uch qismdan iborat: yuqori olam — osmon, ilohiy kuchlar va tangrilar makoni; o'rta olam — yer yuzi, insonlar yashaydigan makon; quyi olam — yer osti, o'liklar mulki. Shu tizimda “chuqur”, “quduq”, “g'or” kabi detallar yerosti olamiga kirish eshigi, ya'ni boshqa dunyo bilan bog'lovchi timsollar sifatida qaralgan.

“Minorai Kalon” afsonasida Fayziy avliyoning boshi tanasidan judo bo'lgach, u yumalab borib chuqurga tushib ketadi. Bu hodisa avliyoning joni, ya'ni insonning ruhiy-muqaddas qismi “o'zga dunyo”ga o'tganligini ifodalaydi. Aynan bosh insonning ong va ruh jamlangan qismi sifatida qadrlanganligi bois, uning g'oyib bo'lishi va izzsiz yo'qolishi mifologik ramziy ma'no kasb etadi. Chuqur bu yerda oddiy bir geologik chuqurlik emas, balki narigi dunyo sari o'tish yo'li, o'limdan keyingi hayotga eshik sifatida anglanadi. Bu holat xalq ongida chuqur psixologik taassurot uyg'otib, Fayziy avliyoning o'limini shunchaki zo'ravonlik emas, balki muqaddas shahidlik darajasiga ko'taradi. Natijada uning boshi uzra bino tiklash bir tomondan qatl etilgan haqiqatni abadiylashtirish, ikkinchi tomondan esa begunoh shahidning ruhi oldida tavba ramzi bo'lib xizmat qiladi. Minorai Kalon faqat me'moriy obida emas, balki insoniyat tarixida haqiqat va adolatning unutilmas yodgorligidir. Shuningdek, kesik bosh motivi o'zbek xalq og'zaki nasrining boshqa namunalari, xususan, toponimik afsonalarda ham keng uchraydi. Samarqand viloyati Qo'shrabot tumanining Qorakisa qishlog'ida yashovchi Rahmatulla Yusuf o'g'li tomonidan yozib olingan “Quvkalla” afsonasida ham kesilgan boshning yumalab borib g'oyib bo'lishi epik shaklda ifodalanadi. Unda botirning mitanlar tomonidan boshi kesib tashlanadi, ammo bosh jangohdan uzoqlashib, qishlog'i chegarasidan oshadi. Shu yerda u soy ichiga tushib, to'xtaydi va shu yerda ko'miladi. Xalq bu joyni muqaddas maskan sifatida e'zozlaydi. Bu motivdan ko'rinadiki, kesilgan boshning “o'z yo'lini topib ketishi” xalq ongida ruhiy kuchning mavjudligini bildiradi. Boshning yumalashi shunchaki fizika qonuni emas, balki marhumning ruhi hali o'z makonini izlayotganining, uning ruhi hali tinch topmaganining ifodasidir. Shu jihatdan “Quvkalla” afsonasida bosh o'z qishlog'ining chegarasigacha yetib borib, soy ichida to'xtaydi. Bu yer xalq tasavvurida poklik, tinchlik va muqaddaslik bilan bog'liq joy, ya'ni tinchlik topish nuqtasidir. Shunday qilib, og'zaki tarixiy nasrimizda kesilgan bosh motivi ko'p qatlamli, ramziy, mifologik va ruhiy ma'nolar bilan boyitilgan. U xalqning o'lim, adolat, shahidlik, narigi dunyo haqidagi tasavvurlarini aks ettiribgina qolmay, shu orqali muqaddas joylarning paydo bo'lishi, tarixiy obidalar va toponimlarning ma'naviy ildizlarini ham yoritadi. Bu esa, o'z navbatida, o'zbek xalqining ruhiy-madaniy merosini chuqur anglashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

“Saron bobo” afsonasida shu nom bilan ataladigan toponimik atamaning kelib chiqishi kesik bosh motivi asosida talqin qilingan: “Kunlardan bir kuni bir cho'pon shu quduqdan qo'ylarini sug'ormoqchi bo'lib, suruvni haydab kelibdi. Ammo Xoja Ubbon bu shifobaxsh quduqdan qo'ylarni sug'orishga yo'l qo'ymabdi. Cho'pon bu ahvoldan g'azablanib, Xoja Ubbonning boshiga bir tayoq tushirgan ekan, uning boshi bir necha chaqirim joyga borib tushibdi. Jasad qolgan joy Xoja Ubbon, boshi borib tushgan yer esa Saron deb atalgan” [4; 28-b.]. O'zbek xalq og'zaki ijodida keng tarqalgan “kesik bosh” motivi xalqning o'lim, narigi dunyo va muqaddaslik haqidagi qadimiy e'tiqodlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ko'plab tarixiy va toponimik afsonalarda o'z aksini topgan. Xususan, Buxoro viloyatida tarqalgan Xo'ja Ubbon haqidagi afsona ana shunday chuqur ramziy ma'no kasb etgan rivoyatlardan biridir. Afsonaning bir variantida hikoya qilinishicha, Xo'ja Ubbon bir kuni sajdaga ketgan vaqtda dushmanlar tomonidan qilich bilan chopib o'ldiriladi. Ammo bu o'lim oddiy jismoniy yakun emas, balki ruhiy kuchning mujassamlashuvi bilan davom etadi. Afsonada aytilishicha, Xo'ja Ubbonning boshi kesilganidan keyin ham tirikdek harakat qiladi — u o'z-o'zidan qochib ketadi, hatto tilga kirib

gapiradi. Bu voqea xalq ogʻzaki ijodida boshga nisbatan mavjud boʻlgan alohida eʼtiqodni namoyon etadi. Chunki bosh xalq ongida nafaqat tana aʼzosi, balki insonning ruhi, ongi va maʼnaviy markazi sifatida qaralgan.

Afsonaning eng diqqatga sazovor jihati farishtalar bilan boʻlgan muloqot sahnasidir. Qochayotgan boshga farishtalar yoʻlini toʻsib:

— Toʻxta! Qayoqqa ketayapsan? — deb soʻraydi.

Bosh esa:

— Makkatilloga ketayapman! — deb javob beradi.

Bu yerda boshning tirik odamdek javob berishi xalq tasavvurida haqiqiy avliyo yoki muqaddas kishining jasadi kesilgan taqdirda ham, ruhi oʻlmaydi, balki yashashda davom etadi, degan eʼtiqodni ifodalaydi.

Shuningdek, “Makkatilloga ketayapman” degan javob ramziy maʼnoga ega: u bu dunyodagi adolatsizlik va zoʻravonlikdan soʻnggi najot yoʻli sifatida muqaddas joy — Makka sari yoʻl olishni bildiradi. Bu ruhiy mukammallikka, Allohga yaqinlikka intilish timsolidir.

Afsonaning yakunida bosh toʻsatdan gʻoyib boʻladi. Boshning yoʻqolgan joyi xalq orasida “Saron bobo” deb yuritilgan. Jasad qolgan joy esa “Xoʻja Ubbon” nomi bilan mashhur boʻlib, bugungi kungacha ziyoratgoh sifatida qadrlanadi. Bu ikki muqaddas maskanning shakllanishi bevosita kesik bosh motivi bilan bogʻliq boʻlib, afsona orqali ushbu zaminlarning muqaddaslik maskani ekani izohlanadi.

Mazkur afsona orqali xalq ogʻzaki tarixiy nasrida quyidagi asosiy gʻoyalar ifodasini topgan:

— **Olamning trixotomik tuzilishi** — boshning gʻoyib boʻlishi va ruhning yuqori yoki muqaddas olamga intilishi xalq mifologiyasidagi uch olam — osmon, zamin va yerosti haqidagi tasavvurlarni anglatadi.

— **Avliyo timsoli va muqaddaslik** — Xoʻja Ubbonning boshi hatto oʻlimdan keyin ham harakatda boʻlishi va gapirishi uning oddiy inson emas, balki ilohiy quvvatga ega boʻlgan avliyo ekanini koʻrsatadi.

— **Muqaddas joylarning yaratilishi** — ushbu afsonada kesik bosh orqali ziyoratgohlar, quduqlar, qadamjolar vujudga keladi. Xalq ushbu joylarni eʼzozlab, tarixiy xotirani avloddan avlodga yetkazib keladi.

— **Adolat gʻoyasi** — begunoh oʻldirilgan, ammo ruhi ezgulik yoʻlidan qaytmagan insonning boshi Alloh sari yoʻl olishi xalq orasida haqiqat va adolat oxir-oqibat gʻalaba qilishi haqidagi falsafani aks ettiradi.

Shunday qilib, Xoʻja Ubbon afsonasi ogʻzaki tarixiy nasrning yuqori badiiy va ramziy ifodasidir. Bu rivoyat xalq ruhiyatida muqaddaslik, adolat va abadiy haqiqat haqidagi qarashlarni shakllantiribgina qolmay, xalq eʼtiqodida tarixiy zaminlarni qadrlashga asos yaratgan kuchli mifologik qatlamga ega. Bugungi kunda Xoʻja Ubbon va Saron bobo ziyoratgohlari nafaqat diniy, balki madaniy-tarixiy meros sifatida ham qadrlanadi. Oʻzbek afsonalaridagi motivlar nafaqat voqealar ketma-ketligini bezatadi, balki xalqning dunyoqarashi, qadriyatlarini, diniy va maʼnaviy tushunchalarini ifodalashda asosiy vosita hisoblanadi. Evrilish, koʻzdan gʻoyib boʻlish, suv kultiga oid motivlar hamda kesilgan bosh motivi xalq tafakkuri va ogʻzaki ijodining ajralmas qismi sifatida badiiy, axloqiy va falsafiy yuklamaga ega boʻlgan ramzlar sifatida namoyon boʻladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Goʻzalov F. Sehrli ertaklarda evrilish va uning qadimiy shakli // Oʻzbek tili va adabiyoti. — Toshkent, 1989. — № 4. — B. 48–51.
2. Ipak yoʻli afsonalari (joy nomlari bilan bogʻliq afsonalar) / tuzuvchi, nashrga tayyorlovchi, soʻzboshi va izohlar muallifi M. Joʻrayev. — Toshkent: Fan, 1993. — B. 48.
3. Joʻrayev M., Saidova R. Buxoro afsonalari. — Toshkent: A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2002. — B. 67–68.
4. Yoʻldoshev N. Buxoro avliyolarining tarixi. — Buxoro, 1996. — B. 28.